

İSLAM FELSEFESİNİN BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ

Enver DEMİRPOLAT*

SUMMARY

This study, being done as Post graduate seminar in the field of Islamic philosophy under the name of the effect of the Islamic philosophy to the western, consists of three chapters. In the first chapter of the seminar we studied the influence of the Islamic philosophy to the west. In the second chapter we stated the passage ways of this influence and the activities of the translations to the west.

According to our study we came to the conclusion that the Islamic philosophy consists the basis of the occident philosophy. We came to the conclusion that through the period of the translation until now moslem philosophers' works have a great influence over the current of the Latin, Christian and Jewish world.

Key Words: Islamic Philosophy, Islamic Philosophers, The World of the Occident Latin.

GİRİŞ

Eski kültür ve düşünce çevrelerinden uzakta olmasına karşın, İslamiyet'in doğduğu yer olan Hicaz Yarımadası, Peygamberin vefatından kısa bir zaman sonra farklı kültür ve medeniyetlerle yüz yüze gelmiştir. Müslümanlar ilk önceleri, İslam'ın kendi kendine yeterliliğinden hareket ederek bu kültür ve medeniyetlerle içli dışlı olmak istememişlerdir. Fakat kısa bir bocalamadan sonra ister istemez o kültür ve medeniyetlerle temasa geçmek zorunda kalmıştır. Müslümanların bu kültür ve medeniyetler içinde fazla değer verdiği şey Antikçağ bilgeliği, yani bilim ve felsefe olmuştur.¹ Yalnız şurası göz ardı edilmemelidir ki İslam felsefesi, Yunan felsefesi ile doğrudan değil de Helenistik felsefe yoluyla etkileşim içine girmiştir. Bu sürecin gelişiminde VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar geçen zamanda yapılan tercüme faaliyetlerinde Süryanilerin rolünün büyük olduğu görülmüştür. Ancak Süryani çevirmenler; sadece aktarmacılık görevi yapmışlar, orijinal bir şey ortaya koymamışlardır.

* Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı.

¹ Arslan, Ahmet, **İslam Felsefesi Üzerine**, Ankara-1999, s.315-316.

X. yüzyılın başından itibaren doruk noktasına ulaşan çeviri faaliyeti henüz bitmeden, Kindi ve Farabi gibi özgün Müslüman filozofların yetiştiği görülmüştür.

Çeviri hareketinin başlangıcını İslam felsefesinin de başlangıcı olarak kabul edersek, VII. yüzyıldan XII. yüzyıl bitimine dek gelişen İslam düşüncesi, önceki kültür ve düşünce miraslarına kendi orijinal değer ve özelliklerini de katıp, daha sonraki düşünce sistemlerine etki etmiştir. Çeviri hareketini, İslam düşünce hayatı için bir eksiklik olarak görmemek gerekir. Çünkü hiçbir kültür ve medeniyet, etkileme ve etkilenme özelliğinden uzak değildir. İslam düşünce hayatı da bu kanuna tabi olarak kendinden önceki doğu ve Batı düşüncelerinden gerektiği kadar faydalanarak onları yorumlamış, kendi özgün özelliklerinden de bazı katkılarda bulunup kültür, düşünce ve medeniyet tarihi içindeki yerini almıştır.²

Bilindiği gibi her kültür, önceden var olan kültürlerin karışımıyla oluşur. Zirvesi, iniş ve çıkışı olabilir. Bazen aktif, bazen de pasifleşir. Başka kültürlerin hakimiyeti altına girse bile önemli bir kısmı, hakim kültürün tamamlayıcı dolgu malzemesi olabilir.³ İslam felsefesinin özgünlüğüne bu perspektiften bakmak gerekir.

Müslüman filozofların ortaya koydukları felsefi düşüncenin genel adı olan İslam felsefesinin, bir felsefi düşünce olması yönünden diğer felsefelerden hiçbir farkı yoktur. İslam felsefesi tabiri, genellikle İslam ülkesindeki filozofların yaptıkları felsefenin adı olarak kullanılır.⁴ Bu filozofların Hıristiyan, ateist, pozitivist, materyalist vs. görüşleri kabul etmelerinin önemi yoktur. İslam felsefesi, felsefi bakış açısı denilen rasyonel, tutarlı, objektif ve şümulü bir tarzda İslam dininin temel iddialarının bir birlik ve bütünlük içinde, kendi içinde mantıkça tutarlı bir tarzda ele alınarak dile getirilmesidir. “Müslüman Felsefesi,” “İslam’da Felsefe,”⁵ “İslam’ın Felsefesi”⁶ gibi değişik tabirler kullanılsa da kastedilen anlam yukarıdakinin aynıdır.

Şu halde İslam felsefesi, İslam Medeniyetinin eseridir. Bu medeniyet içinde yer alan Müslüman olan veya olmayan ırk ve milletlerin katkıları ile ortaya çıkmış ortak bir felsefedir.⁷

Müslüman filozoflar, akli yetenekleri ölçüsünde İslam’ın iki temel kaynağına (Kuran-Sünnet) dayanarak felsefe yapmışlardır. Dolayısıyla yapı itibarıyla bu kaynakların özelliklerini de yansıtır. Bu durum, onun yabancı kaynakları (Yunan, Hint, İran) içinde geçerlidir.⁸ Bütün bunlara karşın, onların ortaya koydukları felsefeye, ne dinin akli bir yorumu, ne de Yunan felsefesinin bir tekrarıdır denilebilir. Ancak Müslüman filozofların, kendi dini inançlarıyla uyuşur buldukları farklı görüşlerden de faydalandıkları göz önünde bulundurulacak olursa, onların eklektik (telif-

² Taylan, Necip, **Anahatlarıyla İslam Felsefesi**, İstanbul-1983, s.133-139.

³ Şerif, M. M. , **İslam Düşüncesi Tarihi**, İstanbul-1990, C.I, s.20.

⁴ Bayraktar, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Ankara-1988, s.1-2.

⁵ De Boer, T. Jitje, **İslam’da Felsefe Tarihi**, (çev. Yaşar Kutluay), Ankara-1960, s.23.

⁶ Filiz, Şahin, **İslam Felsefesinin Serüveni**, İstanbul-1996, s.3.

⁷ Olguner, Fahrettin, “*İslam Felsefesi Kime Aiddir?*”, **S.Ü.İ.F.D.**, Yıl-1990, S.3, s.190.

⁸ Bayraktar, **a.g.e.**, s.122.

çi) bir düşünce yapısına sahip oldukları söylenebilir. Bu durum İslam felsefesinin özgünlüğüne bir zarar vermez.

Hilmi Ziya Ülken, İslam felsefesinin Yunan felsefesinin devamı olduğunu iddia edenlerin, (De Boer, vs.) Yunan tesirinin doğrudan olmayıp, Helenistik felsefe ve Hristiyanlaşmış Yunan felsefesi yoluyla olduğunu görmezlikten geldiklerini belirterek, İslam felsefesinin özgünlüğünü vurgulamaktadır.⁹

İslam felsefesi, genel olarak vahiy esprisi taşır. Filozofların görüşlerini, vahiy çerçevesi içerisinde görmeyenler olsa bile, asıl önemli olan, filozofların kendilerinin o görüşe vahiy perspektifinden bakmalarıdır.¹⁰ İslam filozoflarının gerçek dindarlar olup olmadıkları hep tartışılmıştır. Onların, İslam'ı yorumlama çabalarının ürünü olarak bazı felsefi modeller teklif edip, bazı özel öğretiler geliştirdikleri nasıl bir gerçekse, bunların bir çokları tarafından İslam'a aykırı gibi gösterildiği de bir gerçektir. Bütün bunlar filozofların kendilerini iyi bir mümin ve Müslüman olarak düşünmemiş oldukları anlamına gelmez. İslam filozofları iyi bir mümin ve Müslüman oldukları için, felsefenin İslam'ın en üst, en doğru anlama biçimi olduğu görüşündedirler.¹¹

De Boer, tarih boyunca İslam felsefesinin orijinal bir fikir ortaya koymayıp, mevcut meseleleri ele alırken de hep aktarıcılık vazifesi üstlendiğini dile getirir.¹² Gerçekte ise İslam felsefesi, kendi tarihi içerisinde bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yeni konuları gündeme getirip, bununla birlikte kendinden önceki meselelere de yeni çözümler sunan özelliği ile hep özgün bir felsefe olarak kalmıştır. İslam felsefesi, değişik felsefe kollarından faydalanmış olsa bile, kök saldıği alan İslami bilgi kaynağı olan vahiy ve düşünceden ibarettir.¹³ Zaten İslam toplumu dışı açıktır. Bu yönüyle o daima bünyesine uygun olanı almış, istediğini de dışarıda bırakmasını bilmiştir.¹⁴

İslam felsefesinin, Batı Hristiyan ve Yahudi felsefesine etkisi sanıldığından daha büyük olmuştur. Bu etki X. yüzyıldan başlayarak, Yakınçağ felsefesinin başlangıcına kadar sürmüştür.¹⁵ Kültürel etkileşimler çerçevesinde İslam felsefesinin İlkçağ felsefesinden etkilenmesi gibi, Batı felsefesinin de, İslam felsefesinden etkilenmiş olması kolayca kabul edilebilecek bir tarihsel gerçektir. Bu etkinin Batıda bazı yansımaları ister istemez olmuştur. Bu durumu şöyle sıralamak mümkündür:

a-Batıdaki hümanist hareketleri başlatmıştır.

b-Batıya kadim ilimleri ve bilimsel yöntemi tanıtmıştır.

⁹ Ülken, Hilmi Ziya, **İslam Felsefesi**, İstanbul-1983, s.13.

¹⁰ Bayrakdar, **a.g.e.**, s.123.

¹¹ Farabi, **el-Medinetü'l-Fazıla**, (çev. Ahmet Arslan), Ankara-1990, Önsöz kısmı, s.XI.

¹² De Boer, **a.g.e.**, s.23.

¹³ Hakimi, M. Rıza, **İslam Bilim Tarihi**, (çev. Hüseyin Arslan), İstanbul-1999, s.237.

¹⁴ en-Neşşar, Ali Sami, **İslamda Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, (çev. Osman Tunç), İstanbul-1999, C.I, s.10-11.

¹⁵ Bayrakdar, **a.g.e.**, s.243.

c-Batı skolastik düşüncelere felsefi ve dini düşünceleri teklif etmede yardımcı olmuştur.

d-Batı mistisizmine dinamizm ve canlılık kazandırmıştır.

e-İtalyan Rönesans'ının temelini atılmasına yardımcı olmuş, bir dereceye kadar modern Avrupa düşüncesini şekillendirmiş, daha sonraki düşüncelere de belirli doğrultular kazandırmıştır.¹⁶

İslam felsefesinin Batıya hiç tesir etmeyip, sadece tarihsel tek görevinin Antik felsefe metinlerinin aktarılmasından başka bir konumunun olmadığını iddia edenler de olmuştur. Bu konuda Macit Gökberk şöyle der: “*Antik felsefe metinlerinin tarih yıkıntıları arasında yok olup gittiği bir sırada bu metinleri bulup saklaması, çevirip Batıya iletmesi yalnız Batı için değil bütün insanlık tarihi için dönüm noktası olacak bir gelişmeye yol açması, İslam Felsefesinin olumlu tarihsel görevi olmuştur.*”¹⁷ Biz İslam felsefesinin sadece aktarıcılık yaptığı görüşünü eksik buluyoruz. İslam felsefesi bununla beraber Müslüman filozofların özgün felsefelerini de Batıya aktarıp, Batının köklü değişiklik geçirmesine neden olduğunu da eklemek istiyoruz.

X. yüzyıldan itibaren yapılan tercümelemlerle Batıya aktarılan İslam felsefesi, Batıda felsefi bir geleneğin doğmasına sebep olmuştur. Gerçek şu ki; Batı felsefesinin en önemli kaynaklarından birisi, İslam felsefesidir.¹⁸ Dolayısıyla İslam felsefesini bilmeden Batı felsefesini iyice kavramak imkansızdır. O halde Batı felsefesini iyi bilmek için de İslam felsefesini iyice bilmek gerekir.

Felsefenin İslam dünyasına, ilk önce Yunanca'dan yapılan çeviriler yoluyla girmesi gibi, Batıya da felsefe İslam felsefesinden yapılan çevirilerle girmiştir. Fakat birinci çeviri döneminde felsefenin İslam dünyasına girişi, sadece çeviriler kanalıyla olmuştur. İkinci dönemde yapılan ise, daha önce unutulmuş Yunanlı filozoflar ile birlikte, Müslüman filozofların özgün felsefeleri de aktarılmıştır. Batıdaki hür düşünce ve dinsizlik akımları, İbn Rüşd'ün akılcılığı ile birlikte bu akılcılığın yanlış yorumunun sonucu ortaya çıkmıştır. XV. yüzyılda İbn Rüşd ve onun doğurduğu akımlar etkin bir hale gelerek, Rönesans ve Reform hareketlerinin alt yapısını hazırlamıştır. Bilindiği gibi bu dönemin rağbet gören felsefi akımı, gerçekte İbn Rüşdcülük'ten başka bir şey olmayan ve Descartes'in öncülüğünü yaptığı “*Kartezyanizm*” akımıdır. XVII. yüzyılda İbn Tufeyl'in fikirlerinin katkılarıyla “*Aydınlanma Çağı*” denilen yeni bir devir başlamıştır.¹⁹

Batıdaki felsefi geleneğin oluşumuna İslam felsefesinin önemli katkılarına Batı, ilave olarak, Yunan uygarlığının büyük bir bölümünü de İslam filozoflarından miras olarak almıştır. Latince ve İbranice olarak İslam felsefesinin Batıya çeviri ve etkisi X. yüzyıldan itibaren başlayarak, Yüzyıl felsefesine dek süregelmiştir.²⁰

¹⁶ Ülken, Hilmi Ziya, “*İslam Düşüncesinin Batıya Etkisi?*”, (çev. M. Alper Tuğsuz), **İslam Düşüncesi Tarihi**, Editör, M. M. Şerif, İstanbul-1991, C.IV, s.143.

¹⁷ Gökberk, Macit, **Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk**, İstanbul-1997, s.19-20.

¹⁸ Bayrakdar, a.g.e., s.243.

¹⁹ Bayrakdar, a.g.e., s.244.

²⁰ Filiz, a.g.e., s.91-93.

Yapılan bu çevirilere, X. yüzyıldan itibaren Batıda bibliyografya olarak değer verilmiştir. Bu eserlerden esinlenen ve bunları geliştiren Batılı bilim adamlarının gayretleri sonucu, bilim ve teknoloji XVII. yüzyıl başlarından itibaren hızla gelişerek bugünkü konumuna ulaşmıştır.²¹

Doğudaki medeniyetin görkemliliğini, Batı ancak, XII. yüzyıl başlarında Arapça'dan Latince'ye yapılan çevirilerle görmüştür. Bu çeviriler Batının fikir ufku nu açarak genişlemesine neden olmuştur.²²

İslam filozoflarının çalışmaları sonucu hem eski medeniyetlerin bilimsel ürünleri kaybolmaktan kurtulmuş, hem de Grek düşüncesi ile Batı düşüncesi arasında bir süreklilik sağlanmıştır. Antik Yunan düşüncesinin yetersiz kaldığı veya hiç çözüm üretmediği problemlere, İslam bilginleri yeni çözümler getirdikleri gibi, yeni sistem, kavram, teori, keşif ve icatlar ile bilim ve düşüncenin zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Kurdukları bilim müesseseleri ile de Batıyı kendi kendine çalışabilir duruma getirmişlerdir.²³

Batının fikri uyanışının en önemli etkenlerinden olan çevirilerin, bu güne kadar tam bir listesinin çıkarıldığına rastlayamadık. Bununla beraber bu işi yapan mütercimlerin bir kısmının ismini sayabilmek mümkündür:

1-İspanyol Çevirmenler;

a-*Sevilleli John*: İspanyol Yahudi'si olup, Arapça'dan Kastil diline yaptığı çevirilerle bilinir. Bu çeviriler Domingo adında birisi tarafından Latince'ye tercüme ediliyordu. Kindi, Farabi ve İbn Sina'dan çevirilerde bulunmuştur.²⁴

b-*Dalmaçyalı Herman*: Harezmi, Bacriti ve İbn Beşir'in eserlerini Latince'ye ilk çevirenlerin başında gelir.

c-*Santallalı Hung*: Beyruni el-Fergani ve İbn Maşallah'ın eserlerini Latince'ye çevirmiştir.

d-*Abrahoum bar Hive*: İspanyol Yahudi'si olan Hive, İbranice eserler yazmış, İslam bilim ve kültürünün Avrupa'ya geçmesinde etkili rol oynayanlardandır.²⁵

2-İtalyan Mütercimler;

a-*Gremonalı Gerard*: Bilim tarihinde adı en çok geçen İtalyan mütercim olarak görülür. Toledo'da Arapça'yı öğrenmiş ve Arapça'dan Latince'ye tercüme yapmıştır. Harezmi, Cabir b. Eflah, Sabit b. Kurra, Gazzali, Kindi, İbn Sina ve Ebu Bekir er-Razi'ye ait eserleri (el-Mansuri) ve (el-Havi) adlı eserlerini Latince'ye çevirmiştir.²⁶

²¹ Göker, Lütfi, **Bilim ve Teknolojinin Gelişiminde Türk-İslam Bilginlerinin Yeri**, İstanbul-1996, s.137.

²² Ülken, **a.g.e.**, s.313.

²³ Göker, **a.g.e.**, s.151.

²⁴ Ülken, **a.g.m.**, s.162-164.

²⁵ Göker, **a.g.e.**, s.147.

²⁶ Ülken, **a.g.m.**, s.161-162.

b-Tivolili Plato: Arapça'dan İbranice'ye matematik dalında yaptığı çevirilerle ünlenmiştir. Özellikle Kindi'nin geometrinin problemleri ile ilgili eserlerinin çevirisini yapmıştır.

c-Pizalı (Antakyalı) Stephan: Piza'da ikamet etmiş Salerno'da eğitim görmüştür. Bir süre Antakya'da yaşamıştır. İslam tıp bilginlerine ait eserleri Latince'ye çevirenlerin başında gelir.

d-Venedikli James: Aristo'ya ait eserlerin Arapça şerh ve tahlillerinin Latince'ye çevirisini yapmıştır.

e-Palermolu Eugene: Batlamyos'a ait eserlerin Arapça şerh ve tahlillerini Latince'ye tercüme etmiştir.

f-Kataryalı Aristipus: Ömrünü Arapça'dan Latince'ye çeviri yapmakla geçirmiştir.

g-Romalı Pascal: Arapça'dan Latince'ye yaptığı çevirilerle adını duyurmuştur.

h-William Le Mire: Saint Denis papazı tarafından el yazma eserlerin toplanması için İstanbul'da uzun yıllar kalmıştır. Elde ettiği eserlerin Latince'ye çevirisini yapmıştır.

i-Sarazin: Yakın doğuda el yazma eserleri elde etmek için uzun yıllar seyahat etmiştir. Topladığı eserleri Latin diline yaptığı çevirilerle ünlenmiştir.

j-Pizalı Burgundio: İstanbul'da elde ettiği eserleri Latince'ye çevirmiştir .

k-Padevalı Salio: Ününü Arapça eserleri Latince'ye çevirmesine borçludur.

l-Leo Tuscus: Arapça'dan Yunanca'ya tercüme edilmiş olan eserleri Latince'ye çevirmiştir.²⁷

3- İngiliz Mütercimler;

a-Barthlı Adhelard: Sicilya ve yakın doğuda seyahat edip filozof ve matematikçidir. Arapça'dan Latince'ye çeviri yapan İngilizlerin öncüsüdür.

b-Chertesli Robert: Arapça yaptığı çevirilerde “*ceyp*” kelimesinin karşılığını “*sinüs*” olarak kullanan ilk kişidir.

c-Yaşlı Peter: İspanyada yaptığı seyahatlerde Müslümanların bilim ve sanattaki üstünlüklerini görmüş ve etkilenmiş olup, İslam bilginlerine ait eserleri Latince'ye çevirmiştir.

d-Roger Bacon: İbn Heysem'in “*Kitabu'l-Menazir*” adlı eserini, ilk Latince çevirilerinden yararlanarak Oxford ve Paris üniversitelerinde ders kitabı olarak okutmuştur.

e-Alfred Sereshel: Filozof ve çevirmendir. Arapça'dan Latince'ye yaptığı çevirilerle tanınır.

f-Pizalı Leonardo: “*Fibonacci*” diye de tanınır. Harezmi'nin eserlerini Latince'ye çevirmiştir.

²⁷ Ülken, a.g.m., s.162., Göker, a.g.e., s.148.

g-Anroldus Vilanovanos: Kindi ve İbn Sina'dan yaptığı çevirilerle ünlenmiştir. Arapça yazılan eserleri tanıtmakla da bilinir. kimya ve astronomi konularıyla ilgili eserlerinin İslam kaynaklı olduğu hususunda bilim tarihçileri hem fikirdirler.²⁸

Çevirmenleri kısaca tanıdıktan sonra konumuza dönecek olursak, Ernest Renan'dan nakledilen şu sözler İslam felsefesinin etkisinin önemini gözler önüne sermektedir: “Ortaçağdaki Yahudilerin bütün edebiyat kültürleri Müslüman kültürünün bir yansımasıdır. İspanya'daki Müslüman hakimiyetinde bulunan yerlerde de aynı sonuçlar meydana gelmiştir. Daha X. yüzyıldan itibaren Arapça, Müslümanların olduğu kadar Yahudi ve Hristiyanların da ortak ilim diliydi. Gerek Yahudi gerekse Hristiyan Batılı filozoflar isimlerini zikrederek veya zikretmeyerek Müslüman filozoflardan oldukça yararlanmışlardır.”²⁹ Konuyla ilgili olarak bir de Alfred Weber'i dinlemek gerekir kanaatindeyiz: “Müslümanlar, imparatorluk sabaları olunca, mağlup ulusların temasıyla uygarlaşmışlardır. Birçok yerde bilim okulları kurmuşlar, Yahudi ve Hristiyan ilim meraklıları da buralarda öğrenim görmüşlerdir. Kindi, Farabi, İbn Rüşd ve İbn Meymun'un ders ve yazmaları (eserleri), Batının felsefi uyanışına büyük ölçüde yardım etmiştir.”³⁰ Biz iki ilim adamının tarihi gerçeklerle paralellik gösteren bu görüşlerine aynen katıldığımızı belirtmekte fayda görmekteyiz.

İslam felsefesinin Batıya etkisi sonucu, Paris'te İbn Rüşdcülük egemen olmuş, yukarıda ismi geçen Gundisalvi, Farabi ve Gazali'yi örnek almıştır. Albertus Magnus'da İbn Sina'dan etkilenmiştir. XIII. yüzyıl sonralarına doğru Avrupa, “Averroisme” denilen İbn Rüşdcülük akımıyla karşılaşınca ister istemez bir fikri çatışmaya girilmiştir. İbn Rüşdcülük, daha sonraları “Augustinisme” gibi akımlarla uzlaşarak bir Hristiyanlık felsefesi şeklini almıştır. Ortaçağ ve Rönesansta bu etki ve etkileşimler çeviri yoluyla başlamış, Aydınlanma döneminde Descartes'den Hegel'e kadar direk veya dolaylı olarak Modern felsefeye ulaşmıştır.³¹

Batıyı beş yüz yıllık ilmi ataletten kurtaran bu olumlu gelişmelerin ilim ahlakı yönünden bazı olumsuz yanları da olmuştur. Yapılan çevirilerde bazı çevirmenler, özet veya seçme eserlere kendi imzalarını koymuş, gerçek müelliflerin isimlerini zikretmeyip kendilerine aitmiş gibi sunmuşlardır. Onların bu yaptıkları durum gayri ilmi olduğu kadar gayri ahlakidir de.³² Dolayısıyla bize göre De Boer ve benzer görüş sahiplerini yanlış kanaatlere sevk eden durumlardan biride budur.

İSLAM FELSEFESİNİN BATIYA GEÇİŞ YOLLARI

Bilindiği gibi Avrupa'nın İslam felsefesine olan ilgisi XI. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bunun çeşitli sebepleri arasında şunları sayabiliriz:

- a-İspanya'da ki İslami yönetim,
- b-Haçlı Seferleri,

²⁸ Göker, **a.g.e.**, s.149., Ülken, **a.g.m.**, s.162.

²⁹ Bayrakdar, **a.g.e.**, s.245.

³⁰ Weber, Alfred, **Felsefe Tarihi**, (çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul-1991, s.144-147.

³¹ Filiz, **a.g.e.**, s.91-93.

³² Kaya, Mahmut, “Felsefe” **T.D.V.İ.A.**, İstanbul-1995, C.XII, s.317.

c-Sicilya'da ki Okullar,

d-Eski Batılı skolastiklerin ve bilim sistemlerinin yetersizlikleri,

e-İç nüfusun fazlalığı ve iç baskılar v.s. gibi sebepler Batıyı ister istemez İslam dünyası ile ilişkiye zorlayan sebeplerdir.³³

Batı, o sıralar bir ilmi ve dini kaos içinde kıvrılmaktaydı. Hristiyanlık kilisenin emrine girmiş, yapılmak istenilen veya engellenen her iş din adına yapılır veya engellenir olmuştur. İslam dünyasına bakıldığında ise, geniş bir bilgi ve kültür birikimi kapasitesi görülmektedir. Batıyı İslam dünyasıyla temasa geçmeye zorlayan bir başka önemli neden de ilmi sahadaki eksikliklerin tamamlanmasını sağlamaktır.

İslam bilim ve felsefesi, Batıya çeşitli yol ve aşamalardan geçmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1-İtalya, İspanya ve Güney Fransa'daki ilim meraklısı olan kişilerin İslam medreselerine gelerek eğitim görmeleri gösterilebilir. Bu faaliyet 1130-1150 tarihleri arasında İspanya'da başlamıştır. Tuleytula Başpiskoposu Raymond, İslami eserlerin Latince'ye çevirisini arzu etmiş ve bunun için bir tercüme bürosu kurmuştur. Bu okulun başına Dominic Gundisalvi'yi getirerek Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'ün eser ve fikirleri Batı alemiyle tanışmıştır. Bundan başka Sicilya'da başka bir köprü görevini yapmıştır. İspanya ve Sicilya'daki bir çok İngiliz ve Alman, burada Arapça'yı öğrenerek, İslam kültür ve medeniyetinin diğer ülkelere taşınması hareketine katılmışlardır.³⁴

Dikkat edilirse felsefenin İslam dünyasına girmesi yine bir tercüme bürosunun (Beytü'l-Hikme)³⁵ kurulması ve burada Antik Yunan filozoflarının eserlerinin çevirisi ile olmuştur. Batı da aynı yolu izlemiştir.

X. ve XI. yüzyıllar çeviri hareketlerinin ilk devresini oluşturmaktadır. İslam ülkesinde ilim meraklısı olarak bulunan Batılılar, ileride kurulacak olan üniversitelerde birer öğretici adayı oldular.³⁶

2-İkinci ve daha önemli bir tercüme devri ise XII. ve XIII. yüzyıllarda başlar. İmparator olan II. Frederick, 1215 yılında Haçlı Seferleri esnasında gördüğü İslam medeniyetine hayran olmuş ve bu medeniyetin Batılılarca da bilinmesini arzulamıştır. Bu nedenle 1224 tarihinde Napoli'de bir üniversite kurarak İslam düşünürlerinin fikir ve eserleri kısa bir zamanda Polonya ve Padua üniversitelerinde yaygın hale gelmiştir.

³³ Ülken, **a.g.m.**, s.159.

³⁴ İzmirli, İsmail Hakkı, **İslam Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese**, (sad. S. Hayri Bolay), Ankara-1981, s.8., Çubukçu, İbrahim Agah, "*İslam Medeniyeti ve Düşüncesinin Batı Alemine Tesiri*", **D.İ.B. Dergisi**, Ankara-1973, C.13, S.I, s.58., en-Neşşar, **a.g.e.**, C.I, s.45., Hakimi, **a.g.e.**, s.249.

³⁵ **Beytü'l-Hikme**: Abbasi Halifesi el-Me'mun tarafından kurulan tercüme bürosunun adıdır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Demirci, Mustafa, **Beytü'l-Hikme**, İstanbul-1996.

³⁶ Filiz, **a.g.e.**, s.94., Ülken, **a.g.e.**, s.308., Ülken, **a.g.m.**, s.160., Taylan, **a.g.e.**, s.309., Göker, **a.g.e.**, s.139.

İspanyadaki tercümelemler sayesinde İbn Rüşd'cülük, Fransa'da bile etkisini göstermiştir. XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ün fikirleri Oxford'da yayılmış ve kilise mensuplarını rahatsız etmiştir. Çünkü bu fikirler, Batı kiliselerinin otoritelerini sarsmıştır.³⁷

Batıda kurulup, İslam bilim ve kültürünün yayılmasına neden oluşturan bu üniversiteler, gerçekte İslam dünyasındaki medreseler ve onların metotlarının örnek alındığı okullar olmuşlardır.

3-İslam bilim ve felsefesi, Avrupa'nın değişik yerlerinde (Boulogne, Montpellier, Paris, Oxford, Colgone) kurulan ve İslam medreselerinin kuruluş ve metot olarak benzeri olan üniversitelerde okutulmuş, İngiltere ve Almanya'ya kadar yayılmıştır. Ayrıca birçok hükümdar, saraylarına bizzat Müslüman bilginleri davet etmiş, onlardan ilim ve felsefe öğrenmişlerdir. Yine birçok Batılı Yahudi ve Hristiyan ilim meraklıları, Müslüman filozof ve bilim adamlarının düşünceleri üzerinde araştırmalar yapmış, onların eserlerine şerhler yazmışlardır. Bu durum, İslam felsefesinin Batıda yayılıp ayrıntılı olarak tanınmasına neden olmuştur. Yine ilim meraklısı olan bazı Hristiyan aileler, İslami kültür ve bilimi elde etmek amacıyla Müslüman ailelerle evlenerek akrabalık kurma yolunu tercih etmişlerdir.³⁸

Biz burada Haçlı Seferlerinin, İslam felsefesinin Batıya tesirinde rolü olduğundan söz edenlere katılmadığımızı belirtelim. Çünkü haçlıların 1204 tarihindeki İstanbul'u işgalleri sırasında, Anadolu'ya girişlerinde birçok el yazma eser kaybolmuş ve tahrip edilmiştir. Kaldı ki Avrupa ülkeleri, İslam dünyasının sahip olduğu bilim ve kültürü, haçlı seferlerinden çok önce tanımışlardır. Bu tanıma IX. yüzyıl başlarından itibaren İspanya (Endülüs) yoluyla olmuştur. Bir başka ifadeyle, II. Frederick istisna tutulursa haçlı seferlerinden yaklaşık iki asır önce İslam bilim ve kültürü İspanya yoluyla gerçekleşmiş olması, bizim kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

Arapça'dan Latince'ye yapılan çeviriler, Batıda iki yeniliğin oluşumuna neden olmuştur. İlk planda insanlar, mükemmel bir şekilde Antikçağ filozofları ve onların eserlerini tanımışlardır. Bu durumun süresi, Yunanca'dan Latince'ye doğrudan yapılan çevirilerle son bulmuştur. En önemli sonuç; Arapça eserler ve bilhassa İbn Rüşd sayesinde, Aristo sisteminin ortaya koyduğu yüksek hakikatin, insanlar tarafından öğrenilmiş olmasıdır. Bu durum ise, din ile felsefenin birbirlerine karşılıklı olarak cepheleşmesine veya karşılıklı uyuşmaya ya da kilisenin ileri sürdüğü dini inançların inkarına yol açmıştır. Buradan anlaşılan odur ki; İslam felsefesinin etkisi Batıda kısmen yıkıcı, kısmen de yapıcı olmuştur.

İslam düşüncesinden gelen en büyük etki, XIII. yüzyıl ortalarında İbn Rüşd'den gelmiş ve Paris'te Hristiyanlığın ilim ve kültür merkezinde kendini gös-

³⁷ Çubukçu, **a.g.m.**, s.58.

³⁸ Durant, Will, **İslam Medeniyeti**, (çev. Orhan Bahaeddin), İstanbul-trz., s.113., Ülken, **a.g.e.**, s.308., **a.g.m.**, s.260., Filiz, **a.g.e.**, s.95-96., Taylan, **a.g.e.**, s.309., Bayraktar, **a.g.e.**, s.246., Göker, **a.g.e.**, s.138-141.

termiştir.³⁹ Fakat eserleri çevrilen ünlü İslam bilgin ve filozoflarının adlarını, Batılılar kendilerine mal etmek için kendi şivelerine göre değiştirmişlerdir.⁴⁰

Sonuç olarak denilebilir ki; İslam felsefesinin Batıyı ne denli etkisine aldığı kabul etmeyip, onun özgün olmadığını, sadece aktarıcılık görevi yaptığını söyleyenler, bu gerçeği eserlerinde zaman zaman açığa vurmuşlardır. Böylesi bir etkinin olamayacağını ileri sürerken bile hayli zorlanmışlar, bazen de kendi iddialarıyla çelişkiye düşmüşlerdir.

Elbette her oluşum, medeniyet ve fikri akım; kendinden önceki oluşum, medeniyet ve fikri akımlardan etkilenir. Bu durum eşyanın tabiatında vardır. Dolayısıyla Batı düşüncesinin, İslam felsefesinden etkilenmesi kadar doğal bir şey olmaz. Günümüzde bu tespitin bilimsel doğruluğuna tanıklık eden Batılı bilim adamlarının sayısı gündün güne artmaktadır.

İslam ve Batı dünyasının, Güney İtalya ve İspanya'da temasa geçmelerinden sonra, fikir ve bilim yönünden fakir olan Ortaçağ Avrupası, bu etkileşimin sonucu bugünkü ihtişamına kavuşmuştur.

Zamanları itibariyle gündemde olan ve günümüze kadar devam eden, olumlu ya da olumsuz düşünce akımlarının temelinde, Müslüman filozofların etkilerinin bir gerçek olduğu günümüzde yapılan araştırmalar sonucu daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Aydınlanmanın temelinde İbn Tufeyl'in, Kartezyanizm'in kaynağında ise İbn Rüşd'ün etkisini görmek mümkündür. İbn Sina ve İbn Rüşd'ün fikir ve etkileri Batı rasyonalizminin temellerini atarken, Ebu Bekir Zekeriyya er-Razi ve İbn Hessem gibi Müslüman tabiat bilimcileri de, İngiltere'de başlayan Ampirik düşüncüyü etkilemiştir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Ahmet, **İslam Felsefesi Üzerine**, Ankara-1999.

BAYRAKDAR, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Ankara-1988.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, "*İslam Medeniyeti ve Düşüncesinin Batı Alemine Tesiri*", **D.İ.B. Dergisi**, Ankara-1973, C.XIII, S.I.

De BOER, T. Jitje, **İslam'da Felsefe Tarihi**, (çev. Yaşar Kutluay), Ankara-1960.

DEMİRCİ, Mustafa, **Beytü'l- Hikme**, İstanbul-1996.

³⁹ De Boer, a.g.e., s.148-149.

⁴⁰ Gürkan, Ahmet, **İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Ankara-trz., s.231.

- DURANT, Will, **İslam Medeniyeti**, (çev. Orhan Bahaeddin), İstanbul-trz.
- FARABİ, **el-Medinetü'l-Fazıla**, (çev. Ahmet Arslan), Ankara-1990.
- FİLİZ, Şahin, **İslam Felsefesinin Serüveni**, İstanbul-1996.
- GÖKBERK, Macit, **Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk**, İstanbul-1997.
- GÖKER, Lütfi, **Bilim ve Teknolojinin Gelişiminde Türk-İslam Bilginlerinin Yeri**, İstanbul-1996.
- GÜRKAN, Ahmet, **İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Ankara-trz.
- HAKİMİ, M. Rıza, **İslam Bilim Tarihi**, (çev. Hüseyin Arslan), İstanbul-1999.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, **İslam Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese**, (sad. S. Hayri Bolay), Ankara-1981.
- en-NEŞŞAR, Ali Sami, **İslamda Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, (çev. Osman Tunç), İstanbul-1999.
- OLGUNER, Fahrettin, "*İslam Felsefesi Kime Aiddir?*", **S.Ü.İ.F.D.**, Yıl-1990, S.3.
- ŞERİF, M. M., **İslam Düşüncesi Tarihi**, İstanbul-1990, C.I.
- TAYLAN, Necip, **Anahatlarıyla İslam Felsefesi**, İstanbul-1983.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **İslam Felsefesi**, İstanbul-1983.
- _____, "*İslam Düşüncesinin Batıya Etkisi*", (çev. M. Alper Tuğsuz), **İslam Düşüncesi Tarihi**, (Edt. M. M. Şerif), İstanbul-1991, C.IV.
- WEBER, Alfred, **Felsefe Tarihi**, (çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul-1991.
- KAYA, Mahmut, "*Felsefe*", **D.İ.A.**, İstanbul-1995, C.XII.

